

เทศน์โปรดคุณแพพวง วรธนะกุล ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

พิจารณาทุกขเวทนา

คนเราเหมือนกับต้นไม้ ถ้ารดน้ำให้ปุ๋ยอยู่เรื่อย ๆ บำรุงอยู่โดยสม่ำเสมอ ก็มีความสดชื่นดี และเติบโตขึ้นเร็วกว่าปกติธรรมดา ที่ทิ้งไว้ตามบุญตามกรรมไม่บำรุงรักษา จิตใจเมื่อบำรุงรักษาโดยสม่ำเสมอก็มีความผ่องใส มีความสงบเยือกเย็นเป็นลำดับ ๆ ไป ถ้าขาดการอบรมก็เหมือนต้นไม้ที่ขาดการบำรุง ขาดการอบรมในระยะใด ก็แสดงความอับเฉาเศร้าหมองขึ้นมา เพราะสิ่งที่จะทำให้อับเฉาเศร้าหมองมันมีแทรกอยู่ภายในจิตใจของคนเราอยู่แล้ว

การบำรุงรักษาด้วยจิตตภาวนาโดยสม่ำเสมอ จิตจะมีความสงบเย็นขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อจิตมีความสงบ ความสงบกับความผ่องใส ก็เริ่มเป็นไปในระยะเดียวกัน เมื่อจิตมีความสงบ เราจะพิจารณาไตร่ตรองอะไรก็ได้เหตุได้ผล พอเข้าอกเข้าใจตามความจริงทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นทั้งภายนอกและภายในตัวเอง หากจิตกำลังว่าวุ่นซุ่มมัวอยู่ จะคิดอะไรก็ไม่ได้เรื่องทั้งนั้นแหละ ถูกก็เป็นผิดไป ผิดก็ยิ่งเป็นผิดไปเรื่อย ๆ

ฉะนั้นท่านจึงสอนให้อบรม เพื่อจิตจะได้มีความสงบร่มเย็นและผ่องใส มองเห็นเงาของตัว รวากับน้ำที่ใสสะอาด มองลงไปใต้น้ำ มีชวากมีหนาม มีสัตว์อะไรอยู่ในน้ำก็เห็นได้ชัด แต่ถ้าน้ำซุ่มมองลงไปก็ไม่เห็น ไม่ว่าจะป็นชวากเป็นหนาม เป็นสัตว์หรืออะไรอยู่ในน้ำนั้น เราไม่สามารถที่จะเห็นได้เลย

จิตใจก็เช่นเดียวกัน เมื่อกำลังซุ่มมัว อะไรที่แฝงอยู่ในจิตใจมานาน้อย ไม่สามารถที่จะมองเห็นโทษของมันได้ ทั้ง ๆ ที่มันเป็นโทษอยู่ในจิตใจของเราตลอดมา เพราะจิตใจไม่ผ่องใส จิตใจซุ่มมัวไปด้วยอารมณ์อันเป็นตมเป็นโคลน จึงพิจารณาไม่เห็น จึงต้องอบรมจิตให้มีความผ่องใส แล้วก็เห็น “เงา” ของตัว

“เงา” นั้นมันแฝงอยู่ในจิต คืออาการต่าง ๆ ที่แสดงออกจากจิตนั้นแหละ ท่านเรียกว่า “เงา” แล้วทำให้เราหลงติดอยู่เสมอในเงาของเราเอง ซึ่งไปจากความคิด ความปรุงต่าง ๆ ที่เป็นไปโดยสม่ำเสมอ และออกจากจิตอยู่ทุกเวลาล้ำเวลา ทำให้เราผลอตัวไปเรื่อย ๆ เข้าใจว่าสิ่งนี้ก็ป็นเรา สิ่งนั้นก็ป็นเรา อะไร ๆ ก็ป็นเราไปหมด ทั้ง ๆ ที่เป็น “เงา” ไม่ใช่ตัวจริง ! แต่ความเชื่อถือหรือความหลงตามไปนั้น มันกลายเป็น “ตัวจริง” ไปเสีย จึงเป็นผลขึ้นมาให้เราได้รับความเดือดร้อน

เวลานี้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายผู้เป็นที่เคารพบูชา และเป็นหลักทางด้านปฏิบัติ และทางด้านจิตใจ ก็นับว่าร่อยหรอลงไปโดยลำดับ ที่ยังมีชีวิตอยู่ แม้แต่ตัวท่านเองก็ไม่สามารถจะช่วยตัวท่านได้ เกี่ยวกับเรื่องธาตุเรื่องชั้นชำระธาตุทรุดโทรมลงไปเป็นลำดับลำดับตา อย่างท่านอาจารย์ขาว เป็นต้น เห็นแล้วก็รู้สึกสลดสังเวชเหมือนกัน

เรื่องธาตุเรื่องชั้นเมื่อถึงเวลามัน “เพียบ” แล้ว ก็เหมือนกับไม่เคยแข็งแรง เปล่งปลั่งอะไรมาก่อนเลย นอนอยู่ก็เป็นทุกข์ นั่งอยู่ก็เป็นทุกข์ อยู่ในอิริยาบถใดๆ ก็ เป็นทุกข์ เมื่อถึงคราวทุกข์รวมตัวกันเข้ามาแล้วในชั้น เป็นทุกข์กันทั้งนั้น แต่พูดถึง ท่านผู้เช่นนั้น ก็สักแต่ว่าเป็นไปตามธาตุตามชั้น ทางด้านจิตใจท่านไม่มีปัญหาอะไร กับเรื่องธาตุเรื่องชั้นที่แสดงตัวต่าง ๆ เลย

แต่สำหรับพวกเรานั้นนะ มันคอยต้อนรับกันอยู่เสมอ ไม่ว่าทางด้านจิตใจแสดง ออก ไม่ว่าทางธาตุชั้นแสดงออก วิปริตผิดไปต่าง ๆ นานา จิตก็ผิดไปด้วย เช่น ธาตุ ชั้นวิกลวิการ จิตก็วิกลวิการไปด้วย ทั้ง ๆ ที่จิตก็ตายนั่นแหละ ทั้งนี้ก็เพราะความหวั่นไหวของจิตนี้เอง เนื่องจากสติปัญญาไม่ทันกับอาการต่างๆ ที่มีอยู่รอบตัว รอบจิต

ท่านจึงสอนให้อบรม “สติปัญญา” ให้มีความสามารถแก้แล้วแก้ ทัณฑ์กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในจิต และอาการต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัว ได้แก่ชั้นแสดงตัว ออกเป็นอาการวิปริตในส่วนต่าง ๆ ให้รู้เท่าทันกับสิ่งเหล่านั้น ถ้าจิตไม่รู้เท่าทันเสีย อย่างเดียว หรือจิตหลงไปตามสิ่งเหล่านั้นเสียอย่างเดียวเท่านั้น ก็ชื่อว่า “เป็นการก่อทุกข์ให้ตัวเองอยู่ไม่หยุดไม่ถอย” ความทุกข์ก็ต้องทับถมเข้ามาทางจิตใจ แม้ร่างกายจะเป็นทุกข์ตามเรื่องของมันในหลักธรรมชาติก็ตาม แต่ใจก็ต้องไป “คว้าเอาสิ่งนั้น” มา เป็นทุกข์เผาตนเอง ถ้าไม่ได้พิจารณาให้รู้ทันกัน

จิตถ้ามีสติเป็นเครื่องกำกับรักษาอยู่โดยสม่ำเสมอ ภัยที่จะเกิดขึ้นก็มีน้อย เพราะเกิดในที่แห่งเดียวกัน คือ “จิต” “สติ” ก็มีอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ความรับทราบว่ามีสิ่งนั้นเกิดขึ้น สิ่งนี้เกิดขึ้น ดีหรือชั่ว เกิดขึ้นภายในตัว “ปัญญา” เป็นผู้คลี่คลาย เป็นผู้วินิจฉัยพิจารณาและแก้ไขอารมณ์นั้นๆ ที่เกิดขึ้นภายในจิต เรื่องก็เริ่มสงบลง ไป แต่ถ้าขาดสติ เรื่องจะสับสนต่อกันไปเรื่อย ๆ แม้ความคิดความปรุงเกิดขึ้นดับไป เกิดขึ้นดับไป ก็ครั้งที่หนก็ตาม แต่ “สัญญา ความสำคัญมั่นหมาย” นั้นจะไม่ดับ จะต่อกันเป็นสายยาวเหยียด “ทุกข์” ก็ต้องสับสนต่อกันเป็นสายยาวเหยียด มารวมอยู่ที่ จิต จิตเป็นผู้รับทุกข์ทั้งหมดแต่ผู้เดียวอยู่ตลอดไป

เพราะ “กรรม”ทั้งหลายที่ “สัญญา” ที่ “สังขาร” คิดปรุงขึ้นมา ใจจะเป็นภาชนะอันสำคัญสำหรับรับไว้ทั้ง “สุข” และ “ทุกข์” ส่วนมากก็รับทุกข์ ถ้าสติปัญญา

ไม่มีก็รับแต่ของเก้ ๆ ของทิ้ง ของใช้ไม่ได้ ของเป็นพิษเป็นภัยนั้นแล ไว้ในจิตใจ ถ้ามีสติปัญญาที่เลือกเฟ้นออกได้ อันใดไม่ดี ก็เลือกเฟ้นตัดทิ้งออกไป สลัดตัดทิ้งออกไปเรื่อย ๆ เหลือแต่สิ่งที่เป็นสาระอยู่ภายในใจ ใจก็เย็น ใจไม่เย็นด้วยน้ำ ไม่ได้สุขด้วยสิ่งภายนอก แต่เย็นด้วยอรรถด้วยธรรม มีความสุขด้วยอรรถด้วยธรรม ต้นเหตุก็คือมีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาใจ

การปฏิบัติต่อสิ่งอื่นก็ไม่ยากยิ่งกว่าการปฏิบัติต่อจิตใจ ภาระทั้งโลกก็มารวมอยู่ที่จิตใจ ขณะที่เราจะแก้ไขสิ่งที่มันฝังจมอยู่ภายในมาเป็นเวลานานนั้น จึงเป็น “งาน” ที่ยากอยู่มาก ดีไม่ดีอาจท้อถอยได้ เพราะทำลงไปไม่ค่อยเห็นผลในระยะเริ่มแรก เนื่องจาก “จิต” ก็เลื่อนลอยในขณะที่ทำ ไม่ค่อยจดจ่อเอาจริงเอาจังในงานของตนที่ทาลงไป ผลจึงไม่ค่อยปรากฏเท่าที่ควร และทำให้เกิดความท้อถอยอ่อนแอ หรือเกิดความท้อแท้ภายในใจแล้วก็ทิ้งไปเสีย โดยที่เห็นว่า “หยุดเสียดีกว่า” เพราะทำไปก็ไม่เกิดประโยชน์ ทั้ง ๆ ที่เวลาหยุดไปแล้วก็ไม่ดี นอกจากจิตจะหาทางสั่งสมความชั่วใส่ตนหลังจากหยุดการบำเพ็ญทางดีแล้วเท่านั้น

แต่ “ความสำคัญ ที่ว่า ดีกว่า” นั้นแหละ มันเป็นเรื่องของกิเลสตัวหลอกหลวงทั้งหมด ที่มาหลอกเราให้ท้อถอยอ่อนแอต่างหาก ความจริงตั้งแต่ในขณะทำอยู่มันยังไม่เห็นได้ดี ทั้งที่อยากให้ได้แทบใจจะขาด หัวอกจะแตก เพราะความเพียรพยายาม ยิ่งหยุดไปเสียมันจะดีได้อย่างไร ถ้าหยุดไปแล้วดีดังที่คิด คนทั้งหลายก็ไม่ต้องดำเนินงานอะไรต่อไป หยุดไปแล้วทุกสิ่งทุกอย่างมันดีไปเอง ! ภายนอกก็ต้องดี ภายในก็ต้องดี เช่นการทำงาน ทำไม่ได้มาก หยุดเสียดีกว่า

“ธรรม” ไม่เหมือน “กิเลส” กิเลสมันว่า “หยุดเสียดีกว่า” มันดีจริง แต่ดีเพื่อกิเลสไม่ใช่ดีเพื่อธรรม ส่วน “ธรรม” ต้องอุตสาหะพยายามทำไปเรื่อย ๆ จนมันดี และดีขึ้น ๆ เรื่อย ๆ เพราะทำไม่หยุด งานก็เป็นงานของตนที่สร้างขึ้นเพื่อธรรม ไม่ใช่เป็นงานขึ้นเกี่ยวอันเป็นงานของกิเลส ผลงานจะพึงปรากฏขึ้นโดยลำดับจากการทำไม่หยุด

งานทาง “จิตตภาวนา” ก็เช่นเดียวกัน ยากก็ทำ ง่ายก็ทำ เพราะเป็นงานที่ควรทำ เราไม่ทำใครจะทำให้เรา เวลาความทุกข์ความลำบากมันเผาผลาญภายในใจ เพราะความคิดปรุงสั่งสม ทำไม่มันบ่นว่ามันยาก เวลาสั่งสมกิเลสให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้นมา ทำไม่มันถือว่ามันยาก มาบ่นให้ความทุกข์อยู่เฉย ๆ ทำไม่ นั่นคือความพอใจยากหรือง่ายไม่สนใจคิด มันไหลไปเลยราวกับน้ำไหลลงสู่ที่ต่ำ ยากหรือไม่ยากมันก็ไหลของมันไปอย่างนั้น เลยไม่ทราบว่ามันยากหรือไม่ยาก

แต่เวลาฝืนใจทำความดี มันเหมือนกับใส่ไม้ชั้นที่สูงนั้นแล มันลำบากเพราะทวน กระแส !

การที่จะละความทุกข์น้อยใหญ่ ที่ใจยอมเป็นไปตาม “วิญวน” มันก็ต้องยาก บ้างเป็นธรรมดา ใคร ๆ แม้แต่ท่านผู้สำเร็จมรรคผลนิพพานได้อย่างง่ายดาย แต่ก่อน ท่านก็ยาก ถึงขั้นที่ควรจะง่ายก็ต้องง่าย เราเองถึงขั้นที่ว่ายากก็ต้องยาก แต่มันไม่ได้ยาก อยู่เช่นนี้เรื่อยไป ถึงเวลาเบาบางหรือง่ายก็ง่าย ยิ่งได้เห็นผลเข้าไปโดยลำดับด้วยแล้ว ความยากมันหายไปเอง เพราะมีแต่ “ทำอะไรเอา” ทำเดียว สุขทุกข์ไม่คำนึง มีแต่จะให้เรา เห็น ให้เข้าใจ ในสิ่งที่ตนต้องการ

การเรียน ให้เรียนเรื่องธาตุเรื่องขันธ ให้ดูเรื่องธาตุเรื่องขันธ ที่เกี่ยวข้องกับตน นี้เป็นหลักสำคัญ สำหรับนักปฏิบัติทั้งหลายให้ดูอยู่ตลอดเวลา เพราะมันแปรอยู่ตลอดเวลา คำว่า “อนิจจัง” เป็น อนิจจัง อยู่ตลอดเวลา คำว่า “ทุกข์” ก็เป็นอยู่ตลอดเวลา คำว่า “อนตตา” ก็เป็นอยู่ตลอดเวลา ไม่มีการหยุดยั้งผ่อนคลายเลย

การพิจารณา ก็ควรพยายามให้เห็นเรื่องของมันที่เป็นอยู่ในตัวเรา จนมีความ ชานิชานาญ พิจารณาหลายครั้งหลายหน จิตก็ค่อยเข้าอกเข้าใจและซึ่งถึงใจ ใจก็ค่อย ๆ ปล่อยวางไปเอง ไม่ใช่จะพิจารณาครั้งหนึ่งครั้งเดียวแล้วก็หยุด แล้วก็คอยแต่จะกอบ โภยเอาผล ทั้ง ๆ ที่เหตุไม่ทำให้พอประมาณ มันก็ไม่ได้

การบำเพ็ญความดี มีจิตตภาวนา เป็นต้น ต้องฝืนกิเลสทั้งนั้น ครูบาอาจารย์ แต่ละองค์ ๆ ที่ท่านปรากฏชื่อลือนามให้โลกทั้งหลายได้กราบไหว้บูชาเรื่อยมา ล้วนแต่ ท่านรอดตายมาเพราะความเพียรกล้าด้วยกันทั้งนั้น ถ้าเป็นงานเบา ๆ ท่านจะรอดตาย ได้อย่างไร ก็ต้องเป็นงานหนักซึ่งต้องทุ่มเทกำลังกันอย่างเต็มที่ ครูบาอาจารย์ผู้เช่นนั้น เวลานี้ก็ร่อยหรอไปมากแล้ว มีน้อยเต็มที ! เราหวังฟังท่าน เรื่องธาตุเรื่องขันธของท่าน ก็เป็นอนิจจัง ฟังกันได้ช่วงกาลชั่วเวลา แล้วก็พลัดพรากจากกันดังที่เห็นอยู่แล้ว

ฉะนั้น จึงพยายามน้อมโอวาทคำสั่งสอนของท่านเข้ามาเป็นครูเป็นอาจารย์สอน ตนอยู่เสมอ ท่านสอนว่าอย่างไร ให้นำโอวาทท่านที่สอนไว้แล้วนั้น เข้ามาปฏิบัติต่อตัว เอง จะชื่อว่า “เราอยู่กับครูกับอาจารย์ตลอดเวลา” เหมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระ ธรรม พระสงฆ์ อยู่ตลอดเวลาสถานที่

การปฏิบัติตนเป็นหลักสำคัญ ที่เป็นความแน่ใจสำหรับเรา การอาศัยครูอาศัย อาจารย์นั้นเป็นของไม่แน่นอน ย่อมมีความพลัดพรากจากไป ท่านไม่พลัดพรากเราก็ พลัดพราก ท่านไม่จากเราก็จาก เพราะโลกอนิจจัง มีอยู่ด้วยกันทั้งท่านและเราไม่ผิดกัน เลย สิ่งที่เราจะยึดเอาได้ ก็คือหลักธรรมของท่าน จงยึดมาประพฤติปฏิบัติสำหรับตัว

ด้วยความเอาจริงเอาจัง เพื่อเห็นเหตุเห็นผล เพื่อกำชัยชนะภายในใจ ชัยชนะนี้เป็นชัยชนะอันเลิศประเสริฐสุดในโลก ไม่มีชัยชนะใดจะเสมอเหมือนเลย เราขี้แยงเอาชนะตน ! คือกิเลสที่ถือว่าเป็น “ตน” เป็น “ตัว” เป็นเราเป็นของเรามาตั้งกับตั้งกลับนี้ เป็นเรื่องใหญ่โตมาก จะทำเล่นเหมือนเด็กเล่นตุ๊กตา เดียวกิเลสจะขี้ขยำเอา เพราะถือมาเป็นเวลานานแล้ว จงรีบพิจารณาให้รู้แจ้งและปล่อยวาง จิตใจจะได้ว่างเปล่าจากทุกข์ ไม่ถูกละหุกกันตลอดไป

การสั่งสมคำว่า “เป็นเรา เป็นของเรา” มานี้ นับกับนับกลับไม่ได้แล้ว ถ้ากิเลสเป็นวัตถุ ความสั่งสมมานานถึงขนาดนั้นจะเอาอะไรมาเทียบเล่าในโลกนี้? ถึงจะใหญ่โตยิ่งกว่าก่อนกิเลสตัดหาอาสวะ ก่อนเราก่อนของเราเหล่านี้ เพราะมีมากต่อมาก จะขนออกมาเทียบไม่หวาดไม่ไหว ถ้าขนเล่น ๆ แบบกิน ๆ นอน ๆ จะถากจะเถือ จะเจาะจะฟัน เพียงหนสองหนให้มันขาดไปนั้น ย่อมเป็นไปได้ นอกจากจะพากันคว้าน้ำเหลวไปตาม ๆ กันเท่านั้น จำต้องทุ่มเทกำลังลงอย่างหนักหนาทีเดียว ตอนนี้อยู่จะชิงชัยชนะกัน เราที่เป็นนักปฏิบัติ ไม่ต้องทอดถอนกับการรบกับกิเลสซึ่งมีอยู่ในตัวเราเอง

คำว่า “กิเลส” ก็คือ “ก่อนเรา” นั้นเอง กิเลสเป็น “เรา” เป็น “ของเรา” อะไร ๆ เป็น “เรา” ทั้งนั้น เหล่านี้คือ “กองกิเลสแท้ ๆ” ไม่น่าสงสัยเลย

ถ้าจะแยกให้เห็นเป็นชั้นเป็นอันตามความสัตย์ความจริง ในหลักธรรมชาตินั้นจริง ต้องแยกด้วยความพากเพียร โดยทางสติปัญญาเป็นเครื่องพิสูจน์ พิจารณากัน

การแยกธาตุ ธาตุก็ธาตุสี่ ธาตุ ๔ ก็รู้กันเต็มโลกเต็มสงสารอยู่แล้ว แต่ถ้าจะให้รู้ถึงใจ ชาบซึ่งถึงใจจริง ๆ นั้นต้องภาคปฏิบัติ พิจารณาด้วยปัญญาจนเห็นชัดเจนแล้วก็ซึ่งไปเอง ถ้างได้ซึ่งถึงใจแล้ว ไม่ต้องบอกมันปล่อยเอง เมื่อรู้อย่างถึงใจแล้วก็ปล่อยวางอย่างถึงใจเช่นกัน การที่จะรู้อย่างถึงใจ ปล่อยวางอย่างถึงใจ ต้องพิจารณาแล้วพิจารณาเล่า ซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนเป็นที่เข้าใจ อย่าไปสำคัญว่า นี่เราพิจารณาแล้ว นั้นเราพิจารณาแล้วในคราวนั้น ด้วยความคาดหมาย นับอ่านครั้งนั้นครั้งนี้ โดยที่ยังไม่ซึ่งถึงขั้นปล่อยวางมันก็ยังไม่แล้ว ต้องพิจารณาให้ถึงขั้นแล้วจริง ๆ ด้วยความซาบซึ่งและปล่อยวาง ถ้า “แล้วจริง” ก็ไม่จำเป็นต้องพิจารณาอีก มันเข้าใจแล้ว ปล่อยวางได้หมด

คำว่า “ธาตุ” ก็ก่อนธาตุอยู่แล้ว วิญญาณก็ธาตุ สิ่งที่มาสัมผัสก็ธาตุ รูปก็ธาตุ เสียงก็ธาตุ อะไร ๆ ก็ธาตุ อะไร ๆ มันก็เป็นธาตุไปหมดอยู่แล้ว

เรื่องชั้นในในตัวเรา เช่น รูป ก็เป็นชั้น เวทนา ก็เป็นชั้น สัญญา ก็เป็นชั้น สังขาร ก็เป็นชั้น วิญญาณ ก็เป็นชั้น เป็นชั้น เป็นชั้น เป็นหมวดเป็นหมู่ เป็นชั้นเป็นอัน อยู่ตามธรรมชาติของเขา

เรื่องใจก็ให้รู้ว่า “นี่คือ ผู้รู้” ที่จะต้องพิสูจน์ให้รู้แจ้งเช่นเดียวกับธาตุขันธ์ทั้งหลาย จะไม่ยึดว่าเป็นตนเป็นของตน ซึ่งจะเป็นภาระหนักมากขึ้น จำต้องพิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงเสมอกัน แต่การพิจารณา “จิต” นี้ ได้เคยอธิบายมาหลายกัณฑ์แล้ว น่าจะพอเข้าใจ

เฉพาะอย่างยิ่งทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นภายในกาย ให้ทราบชัดว่า “นี่คือ เวทนา” เพียงเท่านั้น อย่าไปตีความหมายว่า เวทนาเป็นเรา เป็นของเรา หรืออะไร ๆ เป็นของเรา เพราะนั่นจะเป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสให้มากขึ้นโดยลำดับ แล้วก็นำความทุกข์เข้าทับถมใจมากขึ้น เมื่อเวทนาไม่ดับยังมีทุกข์ทางใจมากขึ้น แล้วจะเอาอะไรมาทนกัน

“เวทนา” มันเกิดขึ้นในธาตุในขันธ์มันก็เคยเกิดขึ้นอยู่แล้ว ตั้งแต่วันเกิดมาขณะที่ตกคลอดออกมา ก็มีเวทนาแสนสาหัส รอดตายจึงได้เป็นมนุษย์มา จะไม่เรียกว่า “เวทนา” จะเรียกว่าอะไร เวทนานี้เคยเป็นมาตั้งแต่โน้น จะให้มันละทางเดินของมันไม่ได้ ทางของความทุกข์ในธาตุในขันธ์ มันต้องแสดงตัวมันโดยสม่ำเสมอเรื่อยมา มันเกิดขึ้นแล้วก็ตั้งอยู่ และก็ดับไป มีเท่านั้น มีเกิดขึ้น มีตั้งอยู่ แล้วดับไป ไม่ว่าจะป็นเวทนาอก เวทนาใน คือ จิตเวทนา

เฉพาะอย่างยิ่งเวทนาทางร่างกาย พิจารณาให้เห็นชัด รูป ก็เป็นรูป รู้ชัดเห็นชัด อยู่แล้วตั้งแต่วันเกิดมา จะเสกสรรปั้นยอว่าเป็นเรา เป็นของเรา หรือเป็นเจ้าของฟ้า พระยามหากษัตริย์ เป็นเจ้าขุนมูลนายหรือเป็นอะไรก็แล้วแต่ความเสกสรร แต่ความจริงก็เป็นความจริงอยู่ตายตัว ไม่ได้เป็นไปตามความเสกสรรปั้นยอใด ๆ ทั้งสิ้น ความจริงรูปก็คือรูปขันธ์นั้นแล มีธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันเข้า เรียกว่า “คน” ว่า “สัตว์” ว่า หลึงว่าชาย แยกประเภทออกไป เป็นชื่อเป็นนามไม่มีสิ้นสุด แต่สิ่งที่คงที่นั่นคือรูป ก็คือ “กองรูป” นั้นเอง รวมทั้งหมดที่เป็นส่วนผสมนี้ เรียกว่ากองรูป คือรูปกาย ซึ่งเป็นความจริงอันหนึ่ง แยกดูส่วนไหนก็เป็นความจริงของมันแต่ละอัน

ในขณะที่ประชุมกันอยู่ หนักก็เป็นหนัก นื่อกก็เป็นนื่อก เอ็น กระดุก ฯลฯ ที่ให้ชื่อให้นามเขา อย่าไปหลงชื่อหลงนามของมัน ให้เห็นว่าเป็นความจริงด้วยกัน คือเป็นกองรูป กองเวทนา มันไม่ใช่รูป รูปไม่ใช่เวทนา มีทุกขเวทนาเป็นต้น เวทนาเป็นเวทนา จะเป็นสุขขึ้นมาก็ตาม เป็นทุกข์ขึ้นมาก็ตาม เฉย ๆ ก็ตาม มันเป็นเวทนาอันหนึ่ง ๆ ต่างหากของมันซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน สองอย่างนี้สำคัญมากกว่า สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเกิดดับพร้อมกันไปเป็นระยะ ๆ

แต่เวทนานี้ถึงจะดับก็มีเวลาตั้งอยู่ เห็นได้ชัดทางภาคปฏิบัติ ในขณะที่ทุกขเวทนาเกิดขึ้น ให้จับทุกขเวทนานั้นเป็นเป้าหมาย คือเป็นจุดที่พิจารณา อย่าเห็น

ว่าเวทนานี้เป็นเรา จะผิดจากหลักความจริงของเวทนาและวิธีการพิจารณา จะไม่ทราบความจริงของเวทนาด้วยปัญญาที่ควรทราบ เมื่อไม่ทราบความจริงแล้ว ยังจะถือเอาทุกขเวทนานั้นว่าเป็นเราเข้าอีก ก็จะเพิ่มความทุกข์ขึ้นอีกมากมายแก่จิตใจ เพราะเป็นการผิดต่อหลักธรรมชาติ ซึ่งเป็นหลักความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้

ท่านจึงสอนให้พิจารณาให้เห็นทุกขเวทนา จะเป็นขึ้นในส่วนใดก็ตามของร่างกาย ให้ทราบว่ามันเป็นอาการอันหนึ่ง เป็นธรรมชาติอันหนึ่งของมัน ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ของมันเท่านั้น อย่าไปยุ่ง อย่าไปปรุงไปแต่ง ไปเสกสรรปั้นยอ ให้มันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าไม่อยากแบกหามทุกข์ไม่มีเวลาปลงวาง ให้เห็นตามความจริงของมันในขณะที่ปรากฏตัวขึ้นมาก็ดี ตั้งอยู่ก็ดี และดับไปก็ดี เรื่องเวทนามันมีเท่านั้น จงแยกให้เห็นชัดด้วยสติปัญญา

เมื่อกำหนดดูเวทนาแล้วย้อนเข้ามาดูจิต ว่าจิตกับเวทนานี้เป็นอันเดียวกันไหม แล้วดูกาย กายกับจิตนี้เป็นอันเดียวกันไหม ดูให้ชัด ในขณะที่พิจารณานี้ ไม่ให้จิตส่งออกไปทางไหน ให้จิตอยู่ในจุดนั้นแห่งเดียว เช่น พิจารณาทุกขเวทนา ก็กำหนดทุกขเวทนาให้เห็นชัด เมื่อย้อนเข้ามาดูจิต ก็กำหนดดูความรู้นี้ให้ชัด ว่ามันเป็นอันเดียวกันไหม เอาไปเทียบเคียงกันดู ความรู้อันนี้กับเวทนาอันนั้นนะ มันเหมือนกันไหม จะรวมเป็นอันเดียวกันได้ไหม และรูปร่างอันนี้มันเหมือนกับจิตไหม? มันเหมือนกับเวทนาไหม? จะพอเป็นอันเดียวกันได้ไหม? นั่น! ท่านจึงว่า “แยกดูให้ดี!” เพราะรูปมันเป็นรูป มันจะไปเหมือนจิตได้อย่างไร จิตเป็นนามธรรม เป็นธรรมชาติที่รู้ แต่ธาตุนี้เป็นธาตุไม่รู้ คือธาตุดินนี้ไม่รู้ ธาตุน้ำนี้ไม่รู้ ธาตุลมนี้ไม่รู้ ธาตุไฟนี้ไม่รู้ แต่ “มโนธาตุ” นี้รู้ เมื่อเป็นเช่นนั้น มันจะเป็นอันเดียวกันได้อย่างไร

ทุกขเวทณาก็เหมือนกัน มันก็เป็นธาตุไม่รู้ เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ธาตุไม่รู้กับธาตุไม่รู้ก็ต่างกันอีก เวทนากับกายก็เป็นคนละอย่าง มันไม่ใช่อันเดียวกัน จะให้เป็นอันเดียวกันได้อย่างไร การแยกการแยกในขณะที่พิจารณาเวทนา ดูให้เห็นชัดตามความจริงนั้น ไม่ต้องกลัวตาย ความตายไม่มีในจิต อย่าไปสงสัย อย่าไปสร้างขวากสร้างหนามปักเสียบตนเองให้เจ็บแสบเดือดร้อน ความตายไม่มี คือในจิตนี้ไม่มี ความตาย มีแต่ความรู้ล้วนๆ ความตายไม่มีในจิต ซึ่งเป็นสิ่งแน่นอนตายตัวร้อยเปอร์เซ็นต์

ความสำคัญว่าตายนี้ เป็นเรื่องเสกสรรปั้นยอขึ้นมาให้แก่จิต ด้วยอำนาจแห่งความหลงของจิตเสียเอง เป็นผู้เสกสรรปั้นยอขึ้นมาหลอกตัวเอง ฉะนั้นเมื่อพิจารณาไปตามความจริงแล้ว จิตไม่ใช่ของตาย เราจะไปกลัวตายทำไม คำว่า “ตาย” นั่นคืออะไร? เราก็อธิบายว่า ธาตุชั้นธัมมสลายลงไป คนเราพอหมดลมหายใจเขาเรียกว่า “คน

ตาย” ขณะนั้น “ผู้รู้” แยกตัวออกจากธาตุนั้นแล้ว ธาตุนั้นเลยมีแต่ “รูปธาตุ” เฉย ๆ เวทนาก็ไม่มี นั่นเขาเรียกว่า “คนตาย”

แต่ความจริงมันไม่ได้ตาย เพราะฉะนั้น จึงต้องพิจารณาให้ชัดเจนด้วยปัญญา เราไม่ต้องสร้างเรื่องความตายขึ้นมาปกเสียบหัวใจ หรือมากีดขวางทางเดินของเรา เพื่อความรู้จริงเห็นจริงด้วยการพิจารณา แม้จะทุกข์มากทุกข์น้อยขนาดไหน ก็จงกำหนดดูให้ดีในเรื่องความทุกข์นั้น เอาความทุกข์นั้นแลเป็นหินลับปัญญา แยกทุกข์ขยายทุกข์ ออกจากจิต แยกจิตออกจากทุกข์ เทียบเคียงกันให้ได้ทุกสัต์ทุกส่วน ในขณะที่พิจารณาอย่าให้จิตเผลอไปไหน เพื่อความรู้จริงเห็นจริงแบบ “ตะลุมบอน” กับชั้นนั้น ๆ

จิตหรือจะตายตามสมมุติของโลก จะตายในขณะที่พิจารณานี้ก็ให้รู้ว่า อะไรตายก่อน อะไรตายหลัง เวทนาดับไปเมื่อไร จิตนี้จะดับไปเมื่อไร และจิตนี้จะดับไปที่ไหนกันแน่ เพราะธรรมชาติของจิตไม่ใช่เป็นของดับ ใครจะมาบังคับให้จิตดับได้อย่างไร ?

จงพิจารณาดูให้ดี ระหว่างชั้นธัมมกับจิต จนรู้ความจริงขึ้นมาประจักษ์ใจ หายสงสัย นี่แหละท่านเรียกว่า “สร้างปัญญา ฝึกซ้อมปัญญา ให้เห็นความจริง”

ทุกข์เวทนาจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงไรในขณะที่นั้น จะไม่มีอำนาจเข้ามาบังคับบัญชาจิตใจให้กระทบกระเทือนได้เลย เมื่อทราบแล้วว่าจิตเป็นจิต เวทนาเป็นเวทนา เมื่อปัญญาพิจารณาเห็นชัดเจนตามนี้แล้ว ว่ามันเป็นความจริงแต่ละอย่าง ๆ ระหว่างชั้นธัมมกับจิตจะไม่กระทบกระเทือนกันเลย กายก็สักว่ากาย ตั้งอยู่เฉย ๆ ทุกขเวทนาเกิดขึ้นกายก็มีอยู่ ทุกขเวทนาดับไป กายทุกส่วนก็มีอยู่ตามธรรมชาติของตน เวทนาเกิดขึ้นก็เป็นเรื่องของเวทนา ตั้งอยู่ก็เป็นเรื่องของเวทนา ดับไปก็เป็นเรื่องของเวทนา จิตเป็นผู้รู้เรื่องทุกขเวทนา เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป จิตไม่ใช่เป็นผู้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เหมือนกายเหมือนเวทนา

เมื่อหัดพิจารณาอย่างนี้จนชำนาญแล้ว ถึงคราวเข้าที่ดับขั้นก็ให้พิจารณาอย่างนี้ เราไม่ต้องกลัวตาย เพราะเราเป็นนักรบ เรื่องกลัวตายไม่ใช่ธรรมของพระพุทธเจ้า เรื่องความกล้าหาญต่อความจริงนี้เป็นธรรม และเป็นหลัก “สวากขาตธรรม” ที่ตรัสไว้ชอบแล้ว จงดำเนินไปตามความจริงนี้ ตายก็ตายไม่ต้องกลัว เพราะจิตไม่ได้ตาย แต่ขอให้รู้อยู่กับตัวว่า อะไรที่แสดงขึ้นเวลานี้ มีทุกขเวทนา เป็นต้น มันเป็นอย่างไร ทุกขเวทนาดูให้ทราบตามความจริงของมัน เมื่อทราบความจริงแล้ว ทุกขเวทนามันก็สักแต่ว่าธรรมชาติอันหนึ่งเท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีความหมายร้ายดีแต่อย่างใด และไม่ปรากฏว่าเป็น “ข้าศึก” ต่อผู้ใด เป็นความจริงของมันอย่างเต็มตัวที่แสดงขึ้นมาตามหลักธรรมชาติเท่านั้น

กาย ก็เป็นความจริงของกายที่ปรากฏตัวอยู่ตามหลักธรรมชาติของตน จิตก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ที่เป็นความรู้ประจำตน ไม่ได้ไปคละเคล้ากับสิ่งใด

เมื่อพิจารณาถูกรอบแล้ว จิตก็ถอนตัวออกมาเป็นความจริงของตัวอย่างสมบูรณ์ทุกขเวทนาเขาก็มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติของเขา กายก็มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติของตน โดยที่จิตไม่ไปแยกส่วนแบ่งส่วนวุ่นวายกับเขา เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีอะไรกระทบกระเทือนกัน ทุกข์ จะทุกข์ขนาดไหนก็ไม่กระทบถึงจิต ยึดได้ในขณะที่ทุกข์กำลังเกิดอยู่มากมายนั้นเอง ยึดได้! เพราะจิตเป็นอันหนึ่ง ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเวทนา คือ ไม่เข้าไปคละเคล้ากับเวทนานั้นให้เผลอนตนเอง ใจก็สบาย

นี่แลการพิจารณาทุกขเวทนาให้ถูกรอบ โดยเอาเวทนานั้นเป็นสนามรบ เป็นหินลับปี่ญญา เป็นสถานที่ลับปี่ญญาให้คมกล้าขึ้น ด้วยการพิจารณาแยกแยะทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น แยกแยะดูกาย แยกแยะดูเวทนา อันใดจะดับก่อนดับหลังก็ให้ทราบ ตามความจริงของมันมันมีความเกิด ความดับ ประจำตัวอยู่อย่างนั้นแต่ไหนแต่ไรมา เราจะรู้ก็ตามไม่รู้ก็ตาม สิ่งเหล่านี้มีเป็นหลักธรรมชาติของตัวอยู่อย่างนั้น เป็นแต่เพียงพิจารณาให้เห็นตามความจริงของมัน จึงไม่ป็นเกลียวกับธรรม เราก็อยู่สบาย

เอ้า ! จะตายก็ตายซิ ตามโลกเขาสมมุตินิยมว่า “ตาย” ตายมันเป็นอย่างไร จึงเรียกว่า “ตาย” กายมันแตก เอ้า แตกไป อะไรสลายก็สลายลงไป ผู้ไม่สลายก็อยู่ อะไรไม่สลาย ก็คือจิตนี่เอง

ใจนี้เมื่อสร้างปัญญาเป็นหลักเป็นเกณฑ์ขึ้นภายในตนแล้วเป็นอย่างนั้น ไม่มี ความหวั่นไหวต่อความล้มความตาย จิตมีความแก่กล้าสามารถ

นี่แหละการพิจารณาเรื่องของตัว คือเรื่องของจิต พิจารณาเช่นนี้ เราไม่ต้องกลัวตาย กลัวไปทำไม พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้กลัว ธรรมไม่สอนให้กลัว ความจริงไม่เป็นที่น่ากลัว เพราะเป็นความจริง จะน่ากล้าน่ากลัวที่ตรงไหน กล้าก็ไม่น่ากลัว กลัวก็ไม่น่ากลัว นี่หมายถึงการถึงความจริงล้วน ๆ แล้ว ไม่มีคำว่า “กล้า” ว่า “กลัว” เหลืออยู่ภายในใจเลย มีเฉพาะ “ความบริสุทธิ์” อย่างเดียว

แต่การพิจารณาเพื่อถึงความจริง ต้องมีความกล้าหาญ เมื่อจะเอาชัยชนะเข้าสู่ตน ไม่มีความกล้าหาญไม่ได้ เดียวแพ้ว เพราะเรากำลังดำเนินมรรคอยู่ ต้องมีความกล้าหาญหรืออาจหาญ ไม่พรั่นพริงหวั่นไหวกับสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น สิ่งใดที่ผ่านเข้ามาต้องพิจารณาให้รู้ให้เข้าใจทั้งนั้น ไม่มีความทอดอวยอ่อนกำลัง เพื่อตั้งหน้ารู้เห็นตามความจริงของมัน ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผ่านเข้ามาในกระแสความรู้ ชื่อว่า “นักรบ” ในสงครามระหว่างจิตกับขันธ์ หรือระหว่างธรรมกับกิเลสทั้งหลาย

ความกล้าหาญอย่างนี้เป็นความถูกต้อง เมื่อถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ความกล้าก็หายไป ความกล้าก็หายไป เพราะเข้าถึงชัยชนะอันสมบูรณ์แล้ว ความกล้าความกล้าก็หมดปัญหาไป

เวลานี้ความกล้าความกล้าเป็นปัญหาอย่างยิ่งสำหรับผู้กำลังดำเนิน จงสร้าง ความกล้าขึ้นด้วยเหตุด้วยผลที่ควรกล้า และเป็นนักต่อสู้ในสิ่งที่ควรต่อสู้ มีทุกขเวทนา เป็นต้น ให้เป็นตามความจริงของมัน อย่าไปกลัว พระพุทธเจ้าไม่สอนให้กลัว กลัวก็มี ค่าเท่ากับความตาย ถึงวันแล้วต้องแตกต้องสลาย ท่านเรียกว่า “ความตาย”

แต่อย่างไรก็ตามนักปฏิบัติต้องให้รู้ก่อนที่สิ่งเหล่านี้จะแปรสภาพลงไป ด้วย ปัญหา เอา “ตาข่าย” คือปัญญาทางวัชรอบด้าน อะไรแสดงออกมาก็ไปติดข่าย คือ ปัญญา นั้น แล้วจะหวั่นไหวไปไหน จะสะทกสะท้านไปไหน จะเอนเอียงไปไหน เพราะสิ่ง นั้น ๆ เป็นไปตามความจริงที่ได้พิจารณาไว้แล้ว

นี่ “นักรบ” ท่านพิจารณากันอย่างนั้น แม้อยู่ในท่ามกลางแห่งชั้นที่เป็นกองไฟ ทั้งกอง ท่านก็มีความร่มเย็นเป็นสุข โดยปกติของจิตที่รู้รอบขอบชิดแล้ว ไม่หลงตาม อาการอะไรทั้งหมด ชื่อว่า “ผู้รู้รอบ”

อาการต่าง ๆ ที่ชั้นนี้แสดงออก เมื่อทนได้ก็ทนไป ปฏิบัติรักษาบำรุงกันไป พา กิน พานอน พาตี๋ม รักษากันไป ตามธรรมชาติของมัน เมื่อทนไม่ไหว อย่างไม่รู้มีแต่จะ ไปทำเดี๋ยว ก็ปล่อยไปตามคติธรรมตาเสียเท่านั้น เพราะเป็นความจริงจะฝืนมันได้อย่างไร ปล่อยตามความจริง นี้แลชื่อว่า “ปล่อยด้วยความรู้ ที่เป็นไปตามความจริง” จิต ก็ ไม่หวั่นไหว ไม่อาลัย ไม่เสียดาย นี่คือหลักของการปฏิบัติของผู้ได้ หรือกำลังจะได้ “ชัยชนะ” ภายในจิตใจ เพราะจิตเคยแพ้กิเลสตัณหาตลอดจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ไม่ เคยชนะมาเลย ตั้งแต่กับไหนกับไหน มีแต่อยู่ได้อ่านาจกิเลสทำเดี๋ยว จนลืมนึกเสียใจ ว่า “กิเลสเป็นนาย เราเป็นบ้อยของมัน”

คราวนี้แหละจะพลิกตัวเรา โดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องปราบปรามกิเลสอา สวะ ซึ่งเคยชนะเรามาเป็นเวลานาน หรือเป็นเจ้าใหญ่ นายโตแห่ง “วัฏจักร” บังคับจิตใจเราให้ไปสู่ที่นั่นที่นี้มานาน คราวนี้เราจะตั้งหน้าสู้กิเลสเพื่อชัยชนะ และให้เห็นความ จริงทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีอะไรปิดบังปัญญาได้เลย พร้อมกับเอาชนะจากความที่เคยแพ้ นั้น มาครองเป็นของตัวด้วยอำนาจของ สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร อย่างไม่ลดละ

ผู้ถึงแดนแห่งความประเสริฐเพราะความเพียรแล้ว ย่อมเป็นผู้สง่างามใน ท่ามกลางแห่งหมู่ชน พร้อมกับความภูมิใจในความเพียรของตน ผู้ใดถึงแดนแห่งความ เลิศประเสริฐด้วยการชนะตนผู้เดียวเท่านั้น เป็นผู้ประเสริฐภายในตน ไม่มีการก่อเวร เหมือนการชนะสงครามที่โลกชนะ และก่อเวรก่อกรรมแก่กันไม่มีทางสิ้นสุด เหมือนลูก

โช แต่การชนะตนนี้เป็นเอกในสงคราม ดังธรรมท่านว่า “อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย” การชนะตนแล ประเสริฐสุด”

สิ่งที่เคยก่อความจิตใจให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนดังที่เคยเป็นมานั้น เป็นอันว่า “ยุติกันโดยสิ้นเชิง” ที่กล่าวมาทั้งนี้ อย่าลืมว่าความเพียรเป็นสำคัญ เป็นเครื่องสนับสนุนสติปัญญา เป็นผู้บุกเบิกเพื่อความก้าวหน้าในงาน ปัญญาเป็นสำคัญมากที่จะต้องพิจารณาค้นคว้าให้เห็นเหตุเห็นผล สติเป็นผู้บังคับงานไม่ให้ผิดพลาด เมื่อปัญญาพิจารณาเห็นความจริงของส่วนต่าง ๆ มีขั้นทำให้เป็นต้นแล้ว ก็เลสไม่มีที่หลบซ่อน จะไหลเข้าไปสู่ภายในจิตแห่งเดียว ไม่มีทางยึด ไม่มีทางเกาะ เพราะที่เหล่านั้นถูกทำลายฉิบหายไปด้วยปัญญาเสียแล้ว

จากนั้นก็เข้าติดตันในจิตที่เข้าศึกไปรวมตัวอยู่ ให้แตกกระจายออกจากใจไม่มีอะไรเหลือ นั้น ! ท่านว่า “กิเลสตาย” ตายที่ตรงนั้นแหละ! ตายที่ตรงมันเคยอยู่กับใจนั้นแหละ มันอาศัยที่นั่น เวลาตายไปก็ตายที่นั่น ด้วยอำนาจของ “มหาสติ มหาปัญญา” ที่ทันสมัย นั้นท่านเรียกว่า “ชัยชนะอย่างเต็มภูมิ”

ความชนะอันเลิศชนะที่ตรงนี้ ศาสนารวมลงที่จุดนี้ วาระสุดท้ายแห่งการปฏิบัติ ศาสนา ก็มายุติกันที่ตรงนี้ มาหยุดงานกันที่ตรงนี้ ถึงแดนแห่งความพ้นทุกข์ ก็ถึงที่ตรงนี้ นอกนั้นไม่มี

กาลก็ไม่มี สถานที่ก็ไม่มี อดีตอนาคตไม่มี ปัจจุบันก็รู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างอย่างพร้อมมูล เป็นผู้หมดเรื่องหมดราว หมดคดีเกี่ยวข้องในโรงในศาล ระหว่างกิเลสกับใจ มหาสติ มหาปัญญา ออกนั่งบัลลังก์ ตัดสินประหารชีวิตกิเลสทั้งโคตรแห่งของมัน ไม่มีเชื้อสายสืบหน่อต่อแขนงแห่งภพชาติอีกต่อไป กิเลสพร้อมโคตรแห่งจมหายไปในขณะนั้น นี้ท่านเรียกว่า “ถึงนิพพาน” เป็นจิตที่เที่ยงแท้ แน่ละ

อาการทุกสิ่งทุกอย่างที่เคยหลอกลวงจิตนั้นไม่มี เหลือแต่ความรู้ล้วน ๆ ชั้นนี้แม้จะปรุงแต่งขึ้นมาตามธรรมชาติของมันที่มีอยู่ เช่น รูปชั้นนี้ เวทนาชั้นนี้ สัญญาชั้นนี้ สังขารชั้นนี้ วิญญาณชั้นนี้ ก็แสดงตามเรื่องของตน ซึ่งไม่มีความหมายในทางกิเลสแต่อย่างใดเลย รูป ก็มีการแสดงไปตามเรื่องของรูป เวทนา สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ ที่ปรากฏในชั้นนี้ ก็แสดงไปตามเรื่องของเวทนา สัญญา ความจำได้หมายรู้ ก็เป็นไปตามเรื่องของตน สังขาร ความคิดปรุงต่าง ๆ ก็เป็นไปตามสภาพของตน วิญญาณ ความรับทราบ เมื่อสิ่งภายนอกเข้ามากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย จิตก็รับทราบ แล้วก็ดับไป ๆ ตามธรรมชาติของมัน โดยไม่สามารถทำให้จิตใจกำเริบเหมือนแต่ก่อน เพราะสิ่งที่ทำให้กำเริบนั้นได้ถูกทำลายไปหมดแล้วไม่มีอะไรเหลือ จึงเรียกว่า “เป็นชั้นนี้ล้วน ๆ”

เป็นผู้ถึงพระนิพพานอยู่ในระหว่างชั้นธัมม ๗ คือนิพพานทั้งเป็น ได้แก่จิตที่บริสุทธิ์จากกิเลสนั้นแล

ท่านไม่ถามละทีนี้ว่า “นิพพานอยู่ที่ไหน ?” จะถามทำไม นิพพานจริงๆ คืออะไร? คำว่า “นิพพาน” ก็คือชื่ออันหนึ่ง ธรรมชาติที่ถูกเรียกชื่อว่า “นิพพาน” นั้นแลคือตัวจริงแท้

เมื่อถึง “ตัวจริงแท้” แล้ว จะไปถามหาชื่อเสียงหาร่องหารอยที่ไหนอีก ไปม गयाที่ไหนอีก ผู้รู้จริงๆ แล้วไม่ม गया ไม่อยากไม่หิว เพราะถึง “ความพอ” ทุกสิ่งทุกอย่างแล้วโดยสมบูรณ์

เอาละ การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควร ขอให้ท่านผู้ปฏิบัติทั้งหลายนำไปพิจารณาให้เห็นความจริงดังที่กล่าวมานี้ เราจะเป็นผู้สมบูรณ์ภายในใจดังคำที่พูดนี้ไม่สงสัย จึงขอยุติ